

Економічна теорія

Віктор КОЗЮК,
Юрій ГАЙДА,
Оксана ШИМАНСЬКА

**ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВ ДОБРОБУТУ,
ЯКІСТЬ ІНСТИТУТІВ
ТА ЕКОЛОГІЧНИХ БЛАГ
У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ**

Резюме

Досліджено зміну поглядів на державу добробуту, яка перестає асоціюватися винятково з масштабом соціальних трансфертів, перерозподілу чи розширенням периметрів регулювання ринкових процесів, а щораз більшою мірою сприймається у нових координатах: «якість інститутів та ефективне врядування – інклюзивність – екологічні фактори добробуту». Запропоновано теоретичну експлікацію кореспонденції між «масштабом держави» та ефективністю уряду (з урахуванням проблеми забезпечення якісної екології), на основі якої зроблено висновок, що добробут стає похідним від інституційного вибору. На прикладі низки постсоціалістичних країн із використанням статистичних даних, які характеризують екологічний стан, ефективність врядування і публічні фінанси, доведено наявність прямого кореляційного зв'язку між пе-

© Віктор Козюк, Юрій Гайда, Оксана Шиманська, 2019.

Козюк Віктор, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5715-2983>. Researcher ID: H-4790-2017.

Гайда Юрій, докт. сільськогосп. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6019-9654>. Researcher ID: G-7228-2017.

Шиманська Оксана, канд. екон. наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0084-3799>. Researcher ID: H-4450-2017.

ршими двома показниками. Не заперечено достатньо високу ймовірність взаємовпливу ефективності державного управління та частки публічних фінансів на стан екологічної ситуації у країні. Обґрунтовано, що такі результати уточнюють розуміння питань пропозиції суспільних благ як таких, попит на які властивий тільки заможним країнам.

Ключові слова

Держава добробуту, екологічні блага, екологічний фактор добробуту, інклюзивність, постсоціалістичні країни, ефективність уряду, якість інститутів.

Класифікація за JEL: F29, H41, I31.

Актуальність теми дослідження

У результаті збільшення попиту на якісні екологічні блага й усвідомлення руйнівного впливу зростаючого техногенного навантаження на довкілля екологічний імператив сьогодні сприймається як основа розвитку держав добробуту. Беззаперечним фактом стає процес перетворення «якісної екології» та «інклюзивності» на важливі виміри ефективного врядування як у світовому масштабі, так і в постсоціалістичних країнах. При цьому останнє щораз більшою мірою визначається якістю інститутів. У таких реаліях відбувається переосмислення традиційних поглядів на державу добробуту, яка перестає асоціюватись винятково з масштабом соціальних трансфертів, перерозподілу чи розширенням периметрів регулювання ринкових процесів. Фокус її сприйняття зміщується у бік нової парадигми: «якість інститутів та ефективне врядування – інклюзивність – екологічні фактори добробуту». При цьому варто зауважити, що екологічність як вияв інклюзивності одним із важливих вимірів має колективні дії, які зумовлюють здійснення ефективної політики щодо довкілля, котра водночас визначається інституціональними характеристиками. Тому цілком очевидно, що перегляд традиційної типології держав добробуту потребує врахування не лише її екологічного виміру, а й того, як якість інститутів генерує ефективність врядування.

Аналіз досліджень і публікацій

Як відомо, перехід країн Заходу на початку ХХ ст. до моделі соціальної держави зумовив появу феномену «держави загального добробуту» (welfare state), яка ґрунтувалась на політиці перерозподілу доходів і застосуванні різних видів соціальної допомоги. Необхідність такого вибору була зумовлена періодом Великої депресії та появою у 1930-х рр. «нового курсу» Ф. Рузвельта.

Наука оперує різними підходами до трактування економічної природи «держави добробуту». З одного боку, вона асоціюється з діяльністю уряду, відповідального за забезпечення основних соціальних потреб громадян, а з іншого – відображає «профіль» суспільства, здатного досягти відносно високих стандартів життя. Держава добробуту сприймається звичайно як конструкт соціальної ефективності ринкової економіки, який досягається за посередництва державної політики доходів, зайнятості, цін, використання прямих і непрямих регуляторів соціальних процесів через реалізацію програм розвитку соціальних сфер (науки, культури, освіти, охорони здоров'я). На думку шведського економіста А. Ельмера, державу добробуту не слід ототожнювати з наявною соціальною групою індивідів з високим рівнем доходу [1], оскільки в ній усе суспільство повинно нести відповідальність за добробут своїх громадян. Так, англійський вчений Р. Тітмус робить акцент на тому, що держава добробуту функціонує з єдиною метою – для задоволення потреб людей, підвищення їх добробуту й покращення умов життя [2]. Водночас А. Бріггс констатує, що неодмінним атрибутом держави добробуту стає інститут політичної влади, здатний через систему адміністративних методів «модифікувати вільну гру ринкових сил», зокрема гарантуючи індивідам та їх сім'ям отримання мінімального доходу, компенсуючи дохід у разі загрози соціально-економічних ризиків (безробіття, хвороби, старість) і гарантуючи всім громадянам, незалежно від їх статусу, належні умови життя [3]. На думку Д. Вінча, економіка добробуту є дослідженням матеріального добробуту всіх членів суспільства тією мірою, в якій на нього впливають рішення та дії державних установ і приватних осіб, зумовлені змінами економічної ситуації [4]. Інакше кажучи, економіка добробуту з огляду на «провали ринку» та необхідність державного втручання повинна забезпечувати суспільний добробут. Зокрема, Д. Хайман доводить, що економіка добробуту відображає нормативний зріз аналізу економічних взаємодій з метою визначення умов ефективного використання в державі фінансових ресурсів (через податки і субсидії) [5]. Шведські дослідники К. Віксель та Е. Ліндаль також теоретизували деякі фінансові складові економіки добробуту (справедливе оподаткування, обсяг, структура державних видатків) з точки зору ефективного розподілу ресурсів між державним і приватним секторами [6; 7]. Дослідження вищезгаданих науковців підтверджують, що економіка добробуту безпосередньо пов'язана з

державними фінансами, які, з одного боку, слугують інструментом алокації ресурсів, розподілу й перерозподілу доходів, а з іншого – становлять джерело фінансування суспільних благ та соціальних трансфертів. Узагальнюючи різні підходи до трактування суті держави добробуту, вчені роблять цілком логічний висновок, що остання відображає соціальну систему, в якій уряд призначений нести відповідальність за економічний та соціальний добробут громадян, здійснюючи політику щодо надання певних соціальних гарантій. При цьому у сфері господарювання для стимулювання приватної ініціативи бюрократичний вплив офіційних установ має бути обмеженим, тоді як з точки зору забезпечення прав, свобод, соціальних гарантій, національної безпеки і правового захисту власності альтернативи у держави немає. У цьому контексті йдеться про модель «універсальної держави», яка в односторонньому порядку не зорієнтована ні на ринкові сили, ні на урядову владу [8].

У дослідженнях держави добробуту сьогодні вагоме значення надається якості інститутів, увага до яких як до фактора економічного зростання, а відповідно, й підвищення загального добробуту в державі приверталась у межах неінституціональної теорії Д. Норта (New Institutional Economics). На думку Д. Норта і Р. Томаса, інститути не є «побічним ендегенним продуктом процесу економічного зростання», а навпаки, «інновації, ефект масштабу, освіта, інвестиції тощо, власне, і є зростанням» [9]. В межах такого підходу набув розвитку альтернативний напрям наукових досліджень, згідно з яким відмінності між країнами криються у відмінностях в якості інститутів. Внаслідок того, що інвестиції в якість інститутів неможливо забезпечити винятково на ринкових засадах, недоцільно зводити розуміння добробуту лише до масштабів перерозподілу. Гіпотезу низької стабільності країн зі слабкими інститутами підтверджують дослідження Д. Аджемоглу, С. Джонсона, Дж. Робінсона й Я. Тейчерена [10].

Постановка проблеми

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні того, наскільки якість інститутів, яка генерує ефективність врядування, позначається на екологічному вимірі держав добробуту з урахуванням специфіки постсоціалістичних країн.

Виклад результатів дослідження

Якість інститутів доцільно ототожнювати з універсальними благами (на зразок суспільних), здатних генерувати значні позитивні зовнішні ефекти. З огляду на те, що якість інститутів детермінує бізнес-клімат (привабливість для припливу іноземного капіталу, залучення інвестицій та ін.), обсяги і спектр державних послуг, залучення громадян до врядування й розвитку соціального капіталу, сьогодні «профіль» держави добробуту не має асоціюватися винятково з масштабами перерозподілу. Більш того, фактори соціального капіталу та побудова механізмів корекції соціальної поведінки можуть впливати на формування якості інститутів безвідносно до рівня перерозподілу, а неефективне врядування спроможне створювати неадекватні перерозподільчі ініціативи, які будуть далекими від соціального добробуту, а стануть швидше формою визискування. Це спонукає до ідентифікації форм держави добробуту в нових координатах: масштаби перерозподілу й якість інститутів. Формулювання такого підходу також є виграшним з міркувань розширення аналізу держави добробуту в контексті екологізації її активності та розширення самого поняття добробуту на основі врахування екологічного фактора.

Для ідентифікації ризиків викривлення зв'язків між перерозподілом ВВП через бюджет і ефективністю уряду варто провести теоретичний аналіз варіантів, у межах яких поєднуються високі й низькі значення відповідних показників, на основі чого можна інтерпретувати емпіричні дані. Так, табл. 1 показує теоретичну експлікацію кореспонденції між «масштабом держави» та ефективністю уряду. Природно припустити, що наведені у табл. 1 максими не враховують широку палітру проміжних варіантів, через що країни навіть з подібними параметрами «державного навантаження» та якістю інститутів можуть відображати достатні відмінності як щодо економічного зростання, так і щодо адаптації до глобального конкурентного тиску. Наприклад, у контексті постсоціалістичних країн це є вкрай важливим аспектом аналізу трансформаційних процесів. Слід також припустити, що навіть при посиленні варіативності країн, зокрема Центрально-Східної Європи, в аспекті їхніх фіскальних стратегій не варто відкидати те, що їхні траєкторії інституціонального розвитку мають бути зближені, оскільки членство в ЄС вимагає відповідних реформ та відповідності стандартам, хоча і не заперечує достатніх інституціональних відмінностей. Інакше кажучи, у контексті того, що сам ЄС є достатньо варіативним з міркувань якості інститутів та, відповідно, ефективності врядування, вищезазначені країни ще тривалий час можуть перебувати в зоні м'якої інституціональної конвергенції, в межах якої результат буде варіювати більше, ніж зміст сукупності політико-економічних кроків у межах інституціональної конвергенції. Не випадково, що цим якраз і можна пояснити те, що нові члени ЄС не роблять останній більш гомогенним в інституціональному аспекті, як це показано в емпіричних дослідженнях [11]. Це саме стосується екологічного фактора держави добробуту й якості інститутів.

Таблиця 1

Варіанти «масштабу держави» та ефективності уряду: теоретичний аналіз

		Ефективність уряду	
		Низька	Висока
Видатки загального уряду до ВВП	Низькі	Це типовий приклад «бідної країни», в якій спроможність збирати податки є низькою, а вихід на ринки запозичень – обмеженим. Значна інституціональна слабкість стримує можливості підвищення добробуту в аспекті як функціонування публічних фінансів, так і підвищення ефективності уряду. Потенціал економічного зростання є низьким та спирається на традиційний експорт.	Це типовий приклад ліберальної економіки із сильними інститутами. Поєднання низького оподаткування та помірного «державного навантаження» з ефективністю уряду створює передумови щодо нарощування потенціалу для економічного зростання й підвищення добробуту.
		Екологічний аспект	
	Високі	Пропозиція блага «екологія» перебуватиме на низькому рівні як через відсутність джерел оплати, так і через відсутність у структурі мотивації вибору цього блага. Це випадок «бідної країни», інертної до екологічних проблем.	Це ситуація, коли забезпеченість екологічними благами реалізується через структуру вимог та регуляторних норм, які не мають прямих наслідків для рівня перерозподілу ВВП через бюджет, але кореспондують із суспільним вибором щодо блага «чиста екологія».
		Екологічний аспект	
Високі	Типологічно це відображає кланово-перерозподільчу державу. Значний податковий тягар перекладений на соціальні верстви, які не спроможні його мінімізувати, та призначений фінансувати значні видатки, які є джерелом задоволення пошуку ренти. Інституціональна слабкість поєднується з «приватизацією інститутів», у межах якої остання набуває репресивного характеру. Потенціал зростання може бути високим (оскільки країна демонструє значну податкопроможність), але пригнічений і зміщений у бік традиційного експорту.	Це типовий приклад держави добробуту, в якій високий рівень «державного навантаження» компенсується якістю інститутів. Ефективність уряду – безпосереднє джерело добробуту громадян та їхнього задоволення життям у контексті значних масштабів перерозподілу ВВП через бюджет. Потенціал економічного зростання є помірним у країнах з високими доходами.	
	Екологічний аспект		
Високі	Внаслідок спотворень між суспільно оптимальним вибором та масштабами перерозподілу блага екології випадають з пріоритетів фактичної економічної політики. Вірогідність того, що у суспільстві формуватиметься тиск щодо якісної екології, також буде низькою через нездатність забезпечити якість врядування і загальні низькі доходи. Визискувальний характер інститутів звужує суспільні запити щодо екології при одночасному отриманні додаткових вигод тими, хто здійснює «захоплення держави».	Це класичний випадок держави добробуту, коли заможне суспільство формує високі запити щодо стандартів життя, зокрема його екологічного виміру, при одночасній відсутності розбіжностей між соціальними перевагами і здатністю й готовністю за це платити. Внесок у забезпечення екологічними благами реалізується як через регуляторні норми, так і через прямі трансферти та корегуючі податки.	

Джерело: складено на основі [15].

Таким чином, сучасна держава добробуту відрізняється не просто масштабами перерозподілу, а насамперед якістю інститутів, які забезпечують ефективну ринкову алокацію з найменшими трансакційними витратами. Якість інститутів визначає суспільний вибір та напрямок публічної політики, яка проводиться полісімейкерами. Оскільки досягнення високого рівня розвитку інститутів неможливе без значних інвестицій у людський капітал, соціальний капітал, публічне управління, пошук оптимальних форм взаємодії між різними механізмами координації економічних агентів, забезпечення гарантій прав власності, захисту інвесторів і справедливого судочинства, можна зробити висновок, що добробут стає похідним від інституційного вибору, в межах якого рівень державних витрат стає приватним випадком виразу споживчих переваг.

Критерій екологічного стану варто розглядати як інформативний компонент класичних показників держави добробуту. З огляду на це ми здійснили порівняння та класифікацію центральноєвропейських країн, включно з Вишеградською четвіркою, і країн СНД за показниками, які апріорно зараховано до комплексу критеріїв держави добробуту, й зробили особливий акцент на оцінці класифікаційної ролі критерію екологічного стану країни. Важливим завданням було також визначення для вибірок країн ЦСЄ та СНД форми, напрямку, щільності взаємозв'язку між трьома факторами, за якими певною мірою можна оцінити відповідність країн критеріям держави добробуту. Зокрема, це: 1) якість (ефективність) врядування; 2) частка витрат державних інститутів у ВВП; 3) стан навколишнього середовища країни.

Для формування вихідної аналітичної матриці ми використали:

- дані ранжування країн за індексом екологічної ситуації (EPI, Environmental Performance Index), який розробили Центр екологічного законодавства і політики Єльського університету (США) та Центр міжнародних наукових інформаційних мереж Колумбійського університету (США) (за шкалою 0–100 пунктів) (Environmental Performance Index, 2014) [12];
- дані індексу ефективності врядування (Government Effectiveness Index, GEI), який є складовим елементом інтегрального показника «Світові показники державного управління» (Worldwide Governance Indicator) (за шкалою 0–100%) (World Development Indicators) [13];
- дані показника 4.12 «Central Government Finances» (у % ВВП) індикатора «Економіка», який входить до сукупності індикаторів Світового банку «World Development Indicators» (The Worldwide Governance Indicators (WGI)) [14].

Матриці, які використовувалися під час аналізу, сформовані на основі синхронізованих даних за 2014 р. для країн ЦСЄ (включаючи Вишеградську групу) й інших держав СНД з компаративістською метою (табл. 2).

Таблиця 2

**Характеристика екологічного стану, ефективності врядування
і частки урядових видатків у країнах ЦСЄ та СНД**

Країна	EPI	GEI	ExpGov
Чехія	81,47	80,8	33,8
Словенія	76,43	79,8	44,0
Естонія	74,66	80,3	2,2
Словаччина	74,45	75,0	39,8
Угорщина	70,28	72,1	44,9
Польща	69,53	74,5	34,81
Сербія	69,13	58,2	39,2
Білорусь	67,69	57,7	27,4
Латвія	64,05	78,4	43,8
Болгарія	64,01	57,71	30,11
Хорватія	62,23	73,1	39,0
Вірменія	61,67	45,7	24,0
Литва	61,26	78,8	9,6
Чорногорія	55,52	63,5	н. д.
Азербайджан	55,47	41,8	22,1
Албанія	54,73	50,0	24,41
Росія	53,45	48,6	26,4
Молдова	53,36	38,9	34,6
Казахстан	51,07	53,4	15,3
Румунія	50,52	54,8	31,9
Македонія	50,41	59,6	29,4
Україна	49,01	39,9	43,5
Грузія	47,23	71,6	25,7
Боснія і Герцеговина	45,79	36,5	40,0
Туркменістан	45,07	18,8	н. д.
Узбекистан	43,23	27,4	н. д.
Киргизстан	40,63	17,8	21,0
Таджикистан	31,34	22,1	н. д.

Джерело: складено за [12; 13; 14].

Як бачимо, верхні позиції у рейтингових списках за індексом екологічної ситуації та якістю державного управління займають країни Вишеградської четвірки. Найвищі значення EPI і GEI має Чехія (відповідно 81,47 та 80,8). Словаччина, Угорщина й Польща характеризуються дещо нижчими значеннями цих індексів. Потрібно вказати, що у світових рейтингах за EPI країни Вишеградської четвірки у 2014 р. входили до першої тридцятки (Чехія – 5-та,

Словаччина – 21-ша, Угорщина – 28-ма, Польща – 30-та позиція). Ефективність врядування у вищеназваних країнах є доволі високою, про що свідчить їх локалізація у верхній частині світового рейтингового списку за показником GEI: Чехія – 33-тє, Словаччина – 40-ве, Польща – 41-ше, Угорщина – 45-те місце. Частка публічних фінансів у ВВП країн Вишеградської групи значно перевищує середній світовий рівень, який становив 26,9%.

Серед країн ЦСЄ за комплексом аналізованих показників близькими до Вишеградської четвірки є Словенія, Сербія, Латвія і Хорватія. Країни СНД характеризуються значною диференціацією показників екологічного стану, якістю державного управління та рівнем державних витрат. Низка країн СНД (Білорусь, Вірменія, Азербайджан), незважаючи на певні проблеми з демократичними перетвореннями в них, за цими трьома показниками формують медіанну групу. Країни Середньої Азії, за винятком Казахстану, займають аутсайдерські позиції серед аналізованої групи країн.

З огляду на те, що стан екологічної ситуації у країні є важливим атрибутом держави добробуту, актуальним науковим завданням нині залишається ідентифікація факторів (предикторів), які впливають на стан навколишнього середовища на глобальному, національному, регіональному і локальному рівнях. Ми зробили спробу на вибірках країн, одна з яких охоплює лише країни Вишеградської четвірки та ЦСЄ, а інша доповнена іншими країнами СНД, оцінити причинно-наслідкову залежність між показниками ефективності врядування й частки публічних фінансів (як регресорами) і станом екологічної ситуації у країні (як регресантом). Кореляційний аналіз виявив наявність в обох вибірках значущих та подібних за щільністю і напрямом лінійних залежностей між показниками, які характеризують стан екологічної ситуації й ефективність врядування у країні (табл. 3). Для інших пар показників коефіцієнти кореляції є незначущими та відображають слабку щільність взаємозв'язку між ними.

Таблиця 3

Матриця парних коефіцієнтів кореляції між EPI, GEI та ExpGov країн ЦСЄ, Вишеградської четвірки і СНД

Показники	EPI	GEI	ExpGov
EPI	1,000	0,803	-0,055
GEI	0,756	1,000	-0,193
ExpGov	0,164	0,070	1,000

Примітки: 1) верхня частина матриці над головною діагоналлю містить коефіцієнти кореляції для вибірки Вишеградська четвірка + інші країни ЦСЄ; 2) нижня частина матриці над головною діагоналлю містить коефіцієнти кореляції для вибірки Вишеградська четвірка + інші країни ЦСЄ + інші країни СНД; 3) напівжирним шрифтом виділені коефіцієнти кореляції, значущі на рівні $p < 0,001$.

У результаті проведеного регресійного аналізу отримано двофакторні регресійні моделі, основні параметри яких подано у табл. 4.

Таблиця 4

**Результати багатфакторного лінійного регресійного аналізу:
 регресант – стан навколишнього середовища країни, регресори –
 ефективність врядування та рівень державних витрат у ВВП**

Модель 1: $R^2 = 0,655$, $F(2,15) = 14,219$ $p < 0,0003$						
	b^*	Std. Err. – of b^*	b	Std. Err. – of b	t(15)	p-value
Intercept			23,83	9,11	2,61	0,0195
GEI	0,823	0,155	0,57	0,11	5,32	0,0001
ExpGov	0,103	0,155	0,10	0,14	0,67	0,5139
Модель 2: $R^2 = 0,583$, $F(2,21) = 14,684$ $p < 0,0001$						
	b^*	Std. Err. – of b^*	b	Std. Err. – of b	t(21)	p-value
Intercept			28,68	6,76	4,25	0,0004
GEI	0,748	0,141	0,48	0,09	5,29	0,0000
ExpGov	0,111	0,141	0,11	0,14	0,79	0,4401

Примітки: 1) модель 1 побудовано на основі вибірки Вишеградська четвірка + інші країни ЦСЄ; 2) модель 2 побудовано на основі вибірки Вишеградська четвірка + інші країни ЦСЄ + інші країни СНД.

Як бачимо, в обох моделях значна частка (58–66%) варіації показника екологічної ситуації у країні пояснюється варіацією регресорів. Обидві моделі є статистично значущими на рівні $p < 0,001$. Однак серед параметрів моделей значущими виявилися вільні члени й коефіцієнти регресії індексу ефективності врядування. Коефіцієнти регресії предиктора ExpGov є незначущими в обох моделях. Порівняння стандартизованих коефіцієнтів регресії (b^*) свідчить про те, що предиктор GEI має значно більшу вагу при прогнозуванні індексу екологічної ситуації у країні (0,748 і 0,748 проти 0,103 і 0,111).

Таке ж ранжування пояснювальних змінних за ступенем їх впливу на пояснювальну змінну отримано у ході аналізу часткових коефіцієнтів кореляції (табл. 5).

Таблиця 5

Часткові та напівчасткові коефіцієнти кореляції між предикторами і відгуком у множинних лінійних регресійних моделях

Моделі	Предиктори моделі	Часткові коефіцієнти кореляції	Напівчасткові коефіцієнти кореляції	t	p-рівень
Модель 1	GEI	0,808	0,807	5,32	0,0000
	ExpGov	0,170	0,101	0,67	0,5139
Модель 2	GEI	0,756	0,746	5,29	0,0000
	ExpGov	0,169	0,111	0,79	0,4401

Значно більший частковий коефіцієнт кореляції між GEI та EPI відображає відчутний вплив першої змінної на другу. Однак одночасна висока напівчасткова кореляція між предиктором GEI й відгуком EPI показує, що цей предиктор не має винятково своєї самостійної частини при поясненні мінливості залежної змінної. Інакше кажучи, не слід ігнорувати ймовірний взаємовплив обох предикторів на стан екологічної ситуації у країні. Останнє твердження певним чином підтверджується графічною ординацією досліджуваних країн у системі координат «GEI – ExpGov» (рис. 1).

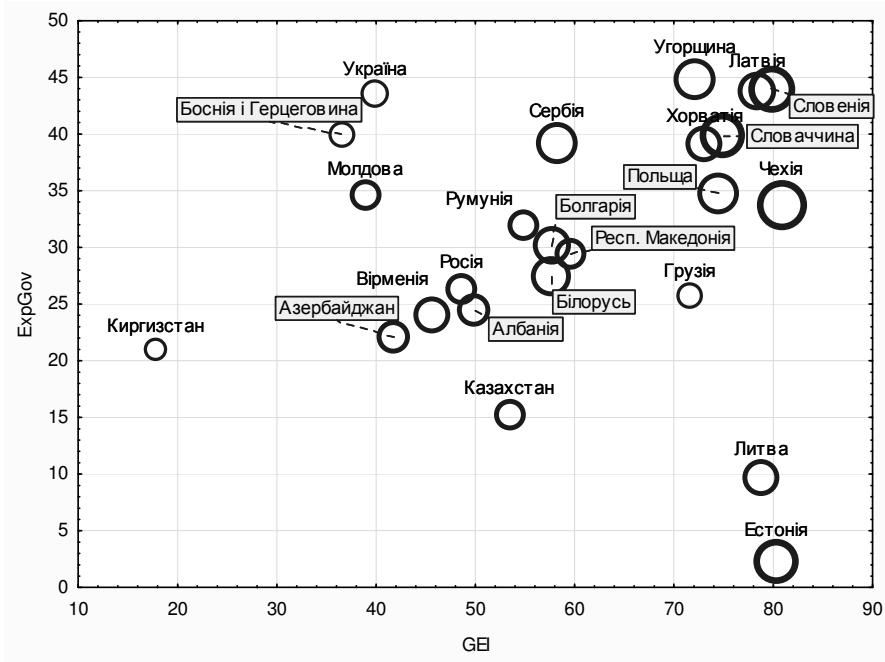
З метою класифікації країн Вишеградської четвірки та інших країн ЦСЄ залежно від стану екології, ефективності державного управління і частки публічних фінансів проведено їх кластерний аналіз з допомогою методу k-means. У результаті аналізу (за критерієм мінімізації внутрішньогрупової дисперсії й максимізації міжгрупової дисперсії) виділено чотири кластери країн (табл. 6).

Перший кластер об'єднує країни Вишеградської четвірки, а також Словенію, Латвію та Хорватію. Для цієї групи країн характерними є достатньо добрий стан навколишнього середовища, відносно високий рівень ефективності врядування і значна частка державних витрат у структурі ВВП. Варто наголосити, що саме ця група країн, на нашу думку, здійснила за останні роки найбільший поступ у напрямку формування у них основних рис держави добробуту. Другий кластер є найменшим за представництвом та охоплює лише дві прибалтійські країни. За першими двома показниками Естонія й Литва схожі на країни першого кластера. До специфічних рис країн другого кластера потрібно зарахувати малу частку публічних фінансів у ВВП. Третій кластер охоплює шість країн із задовільним станом навколишнього середовища, середнім рівнем якості врядування і середньою часткою державних витрат у ВВП. До останнього четвертого кластера належать країни з не зовсім сприятливою для життя екологією, значною часткою у структурі ВВП публічних фінансів та низькою ефективністю функціонування державних інститутів.

Рисунок 1

Діаграма розсіювання країн Вишеградської четвірки та інших держав ЦСЄ і СНД залежно від якості врядування й частки державних витрат у ВВП

(діаметр бульбашки показує стан навколишнього середовища країни за шкалою «більший діаметр – кращий стан») (авторська розробка)

Таблиця 6

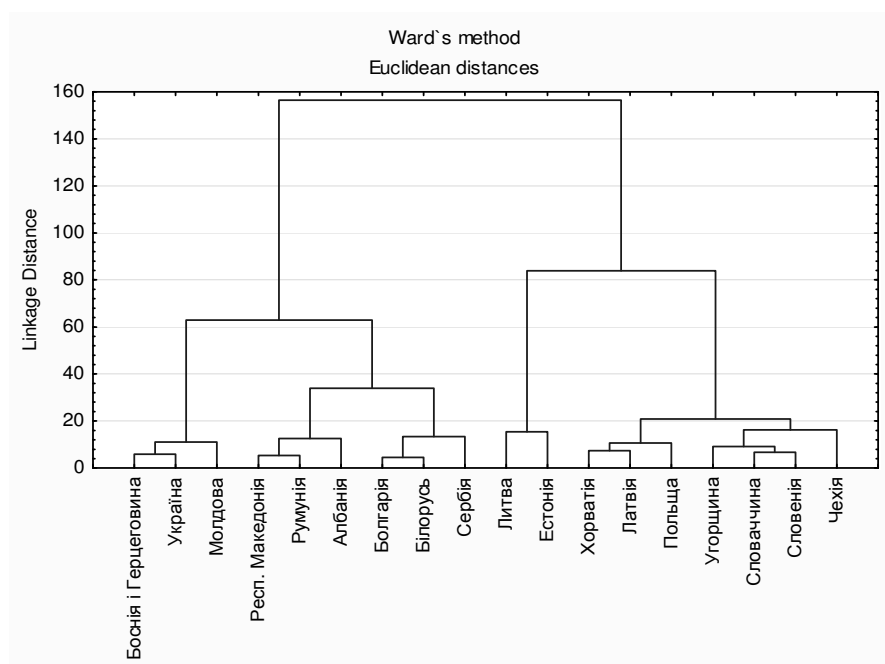
Склад і середні значення показників кластерів країн ЦСЄ за станом навколишнього середовища, ефективністю врядування та часткою урядових витрат у ВВП

Клас-тер	Країна	Кількість країн	Показники		
			EPI	GEI	ExpGov
1	Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Латвія, Хорватія	7	71,21	76,24	40,06
2	Естонія, Литва	2	67,96	79,55	5,90
3	Сербія, Білорусь, Болгарія, Албанія, Румунія, Македонія	6	59,41	56,34	30,40
4	Молдова, Україна, Боснія і Герцеговина	3	49,39	38,43	39,37

Агломеративна деревоподібна ієрархічна кластеризація підтвердила отриману за допомогою попереднього методу класифікацію країн ЦСЄ. Це добре видно з дендрограми, на якій ці чотири кластери ідентифікуються на пороговому рівні евклідової відстані 32 (рис. 2).

Рисунок 2

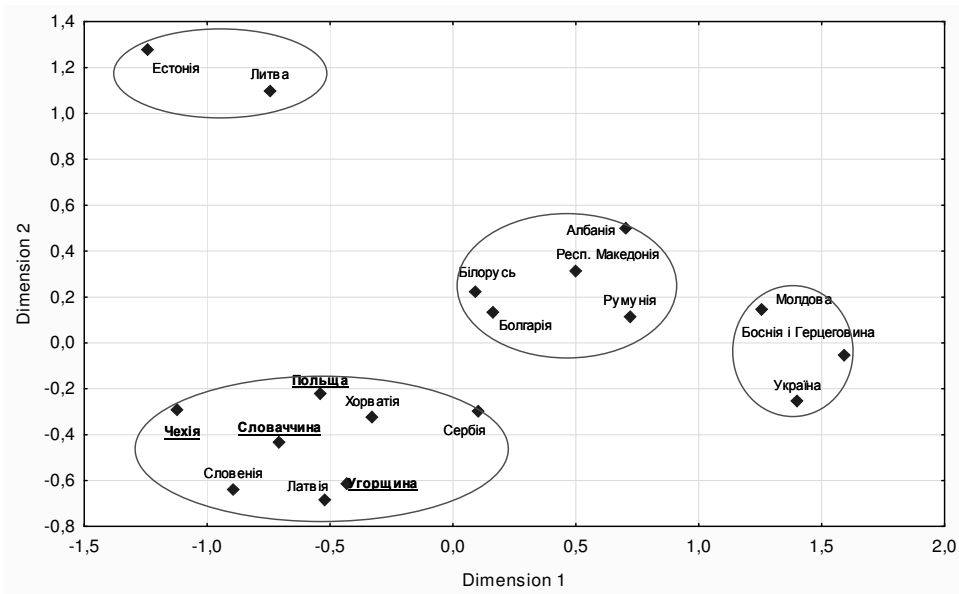
Дендрограма кластерного аналізу країн ЦСЄ за показниками EPI, GEI та ExpGov (авторська розробка)

Ординацію країн ЦСЄ в межах встановлених кластерів показано на рис. 3, де вони розміщені у двовимірній системі координат «латентна змінна 1 – латентна змінна 2». Межі кластерів умовно показані суцільною червоною лінією. Таке розміщення країн дало змогу ідентифікувати Dimension 1 як латентну змінну, яка відображає варіацію стану управління державними інститутами й інституціями, що є відповідальними за екологічну ситуацію у країні. Інтерпретація Dimension 2 буде простішою, оскільки ця змінна, найбільш імовірно, відображає коливання частки публічних фінансів у структурі ВВП.

Рисунок 3

Ординація країн ЦСЄ у 2D-просторі за допомогою методу багатовимірного шкалювання
 (напівжирним шрифтом виділені країни Вишеградської четвірки)
 (авторська розробка)

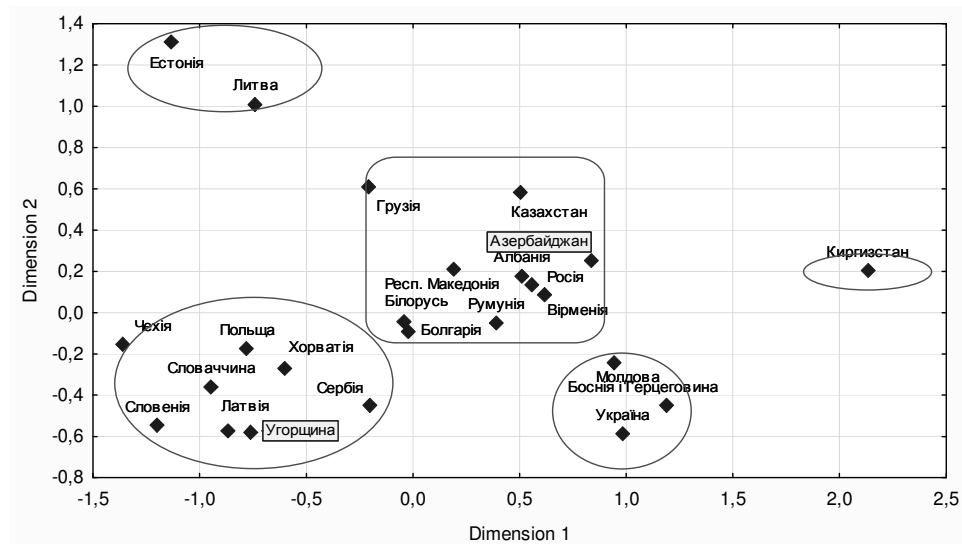

Включення до аналізу з допомогою методу багатовимірного шкалювання інших країн СНД практично не змінило конфігурацію попередньо встановлених кластерів, за винятком розширення меж і представництва третього кластера та формування Киргизстаном п'ятого кластера (рис. 4).

Так, до третього кластера додатково ввійшли Азербайджан, Росія, Вірменія, Грузія й Казахстан. Киргизстан формує окремий кластер, який характеризується найнижчими оцінками стану екології та якості державного управління.

Рисунок 4

Ординація країн ЦСЄ та СНД у 2D-просторі з допомогою методу багатовимірного шкалювання (авторська розробка)

Висновки

Таким чином, комплексний аналіз емпіричних даних, які характеризують екологічний стан, ефективність врядування і публічні фінанси (на прикладі постсоціалістичних країн), свідчить про наявність прямого кореляційного зв'язку між першими двома показниками. Однак при цьому не варто ігнорувати ймовірний взаємовплив ефективності державного управління та частки публічних фінансів на стан екологічної ситуації у країні.

Результати класифікації досліджених країн, отримані з допомогою альтернативних способів (методів k-means кластеризації, ієрархічного агломеративного кластерного аналізу, багатовимірного шкалювання), підтвердили можливість використання показників EPI, GEI й ExpGov, але з урахуванням їх різної статистичної вагомості як комплементарних ознак до класичних критеріїв держави добробуту.

У сукупності емпіричні дані показують, що екологічність у досліджуваних країнах визначається здебільшого ефективністю врядування, а не таким формальним атрибутом держави добробуту, як масштаб перерозподілу ВВП через бюджет. Цю ситуацію можна характеризувати як відсутність фатально-

го характеру у виявленій прямій залежності між рівнем доходів та якістю екологічних благ. У більш широкому розумінні це підтверджує нашу гіпотезу про те, що екологічні блага як атрибут сучасного розуміння держави добробуту можуть пропонуватись не стільки через кількісні параметри такої держави, як через якісні параметри. Підтвердження цього на прикладі, зокрема країн ЦСЄ, які перебувають на стадії реальної конвергенції, має принципово важливе значення. Виявлені залежності показують, що екологічність як вияв сучасної ефективної держави, зорієнтованої на інклюзивність, не є надбанням винятково заможних країн. Інакше кажучи, чим більшою мірою суспільство генеруватиме тиск у бік якості інститутів, тим більш вірогідно, що покращуватиметься якість врядування, за якою настане покращення екологічної ситуації, і тим більшою мірою це буде когерентно із сучасним розумінням того, чим є суспільний та індивідуальний добробут. Що стосується низки постсоціалістичних країн, то не слід відкидати ідею про те, що інституціональна конвергенція з ЄС (зближення у сфері якості інститутів) суттєво впливає на суспільний вибір щодо кращої екології, індивідуальне сприйняття екології як блага й колективні дії, що генерують відповідну політику. Саме через це якість врядування є критично важливою для екологічних благ поза кількісним виміром масштабу перерозподілу.

Список використаної літератури

1. Elmer A. Svensk Socialpolitik / S. Blomberg, L. Harrisson, D. Petersson. – Lund : Sweden, 1988.
2. Titmuss R. M. Essays on the Welfare State / R. M. Titmuss. – London : Allen & Unwin, 1976.
3. Briggs A. The welfare state in historical perspective / A. Briggs // European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie. – 1961. – Vol. 2, № 2. – P. 221–258.
4. Winch D. M. Analytical Welfare Economics / D. M. Winch. – Harmondsworth : Penguin Books, 1971.
5. Hyman D. N. Public Finance. A Contemporary Application of Theory to Policy / D. N. Hyman. – Chicago : The Dryden Press, 1990.
6. Wicksell K. A New Principle of Just Taxation / K. Wicksell // Classics in the Theory of Public Finance / Musgrave R. and Peacock A. (eds.). – New York, NY : St Martin's Press, 1967. – P. 72–118.
7. Lindahl E. Just Taxation – A Positive Solution / E. Lindahl // Classics in the Theory of Public Finance / Musgrave R. and Peacock A. (eds.). – New York, NY : St Martin's Press, 1967. – P. 168–176.

8. Fukuyama F. STATE-BUILDING: Governance and World Order in the Twenty-First Century / F. Fukuyama. – Cornell University Press, 2004. – 137 p.
9. North D. C. The Rise of the Western World: A New Economic History / D. C. North, R. P. Thomas. – New York : Cambridge University Press, 1973. – P. 2.
10. Institutional causes, macroeconomic symptoms: volatility, crises and growth [Electronic resource] / D. Acemoglu, S. Johnson, J. Robinson, Yu. Thaicharoen // Journal of Monetary Economics. – 2003. – № 50. – P. 49–123. – Mode of access : <https://economics.mit.edu/files/4434>.
11. Integration of Central and Eastern European Countries: Increasing EU Heterogeneity? / P. Rozmahel, L. Kouba, L. Grochova, N. Najman // WWW for Europe. – 2013. – № 9. – P. 1–47.
12. Environmental Performance Index. Full Report and Analysis (2014) [Electronic resource]. – Mode of access : http://epi.yale.edu/sites/default/files/2014_epi_report.pdf.
13. World Development Indicators: Central government finances [Electronic resource]. – Mode of access : <http://wdi.worldbank.org/table/4.12>.
14. The Worldwide Governance Indicators (WGI) project: Interactive data access [Electronic resource]. – Mode of access : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>.
15. Козюк В. В. Інституційні компенсатори відкритості та фіскальної експансії в країнах Центрально-Східної Європи / В. В. Козюк // Журнал європейської економіки. – 2016. – Т. 15, № 1. – С. 3–34.

Стаття надійшла до редакції 3 жовтня 2018 р.